

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากโครงการก่อสร้างเขื่อนกันตลิ่ง
กว๊านพะเยาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในหัวข้อต่างๆ ดังนี้

1. สุขภาพ
2. ผลกระทบทางสุขภาพ
3. การประเมินผลกระทบทางสุขภาพ
4. โครงการก่อสร้างเขื่อนกันตลิ่งกว๊านพะเยา

สุขภาพ

1. ความหมายของสุขภาพ

แผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ.2545-2549 ได้ให้ความหมายของ สุขภาพว่า สุขภาพคือสภาวะที่สมบูรณ์และมีคุณภาพทั้งทางกาย ทางใจ ทางสังคม และทางจิตวิญญาณที่ เชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างเป็นบูรณาการกับวิถีชีวิตที่จะต้องดำเนินไปบนพื้นฐานของความถูกต้อง พอดีในครอบครัว ชุมชน และสังคมที่พัฒนาอย่างสมดุลและเชื่อมโยงกับเหตุปัจจัยทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และสิ่งแวดล้อม (กระทรวงสาธารณสุข, 2544, หน้า 27-28)

ร่างพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ ให้ความหมายของสุขภาพว่า คือสภาวะที่สมบูรณ์ และเชื่อมโยงกันเป็นองค์รวมอย่างสมดุล ทั้งทางกาย ทางจิต ทางสังคม และทางจิตวิญญาณ สุขภาพ มิได้หมายถึงเฉพาะความไม่พิการและการไม่มีโรคเท่านั้น หากยังครอบคลุมการดำเนินชีวิตที่ ยืนยาวและมีความสุขของทุกคนอีกด้วย สุขภาพเป็นวิถีชีวิตทั้งหมด การประเมินสถานะทางสุขภาพ จึงเป็นการพิจารณาปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตหรือสภาวะทั้งหมดของประชากรแต่ละกลุ่ม ที่ได้รับผลกระทบนั้น (สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ, 2545, หน้า 4)

เกษม วัฒนชัยและคณะ (2544, หน้า 4) สรุปว่า สุขภาพหมายถึง สภาวะ หรือภาวะที่มี ความพร้อมสมบูรณ์ทั้งทางกาย (physical health) ทางจิต (mental health) ทางสังคม (social health) และทางจิตวิญญาณ (spiritual health) สุขภาวะทั้ง 4 มิติเกิดขึ้นจากการจัดการทางสุขภาพ

ในระดับต่าง ๆ เช่น สุขภาพของปัจเจกบุคคล (individual health) สุขภาพของครอบครัว (family health) อนามัยชุมชน (community health) และสุขภาพของสาธารณะ (public health)

สุพัตรา โทวารากา (<http://dnfe5.nfe.go.th/ilp/42012/Index.htm>, 26 เมษายน 2546) อธิบายว่า สุขภาพ หมายถึงสภาพร่างกายและจิตใจที่เป็นปกติหรือไม่ปกติ อาจจะเป็นในช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่งหรือตลอดเวลา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความแข็งแรงของร่างกาย ความมั่นคงของอารมณ์หรือจิตใจ ซึ่งจะส่งผลต่อการดำรงชีวิตที่เป็นสุขหรือทุกข์ และสุขภาพมีความสำคัญทั้งต่อตนเอง ครอบครัว และสังคม

ปัดพงษ์ เกษสมบูรณ์และอนุพงศ์ สุจริยากุล (2543, อ้างใน เดชรัตน์ สุขกำเนิดและคณะ, 2545, หน้า 10) อธิบายว่าสุขภาพมิได้หมายความเฉพาะการไม่พิการหรือการปราศจากโรคเท่านั้น ยังรวมไปถึงสภาวะที่สมบูรณ์และเชื่อมโยงกันเป็นองค์รวมอย่างสมดุลทั้งมิติทางจิตวิญญาณ ทางสังคม ทางกาย และทางจิต สุขภาพของมนุษย์มีความสัมพันธ์เชิงพลวัตกับปัจจัยต่าง ๆ ทั้งด้านปัจเจกบุคคล เช่น กรรมพันธุ์ พฤติกรรม จิตวิญญาณ และสภาพแวดล้อม เช่น ปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม กายภาพ และชีวภาพ รวมทั้งระบบบริการสุขภาพ

ประเวศ วะสี (2545, หน้า 4-5) อธิบายว่าสุขภาพหมายถึงสภาวะที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย ทางจิต ทางสังคม และทางจิตวิญญาณ โดยที่สภาวะที่สมบูรณ์ทางกาย หมายถึงร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง มีเศรษฐกิจพอเพียง มีสิ่งแวดล้อมดี ไม่มีอุบัติเหตุ สภาวะที่สมบูรณ์ทางจิตหมายถึงจิตใจที่เป็นสุข ผ่อนคลาย ไม่เครียด มีความเมตตา กรุณา มีสติ มีสมาธิ สภาวะที่สมบูรณ์ทางสังคม หมายถึงการอยู่ร่วมกันด้วยดีในครอบครัว ในชุมชน ในที่ทำงาน มีครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง สังคมมีความยุติธรรม มีความเสมอภาค มีสันติภาพ สภาวะที่สมบูรณ์ทางจิตวิญญาณหมายถึงความสุขอันเกิดจากการมีจิตใจสูง ถอดความเห็นแก่ตัว

จากความหมายที่กล่าวมาอธิบายได้ว่าสุขภาพคือสภาวะที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ สุขภาพมีความเกี่ยวพันเชื่อมโยงกับปัจจัยต่าง ๆ ทั้งด้านปัจเจกบุคคล ปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และสิ่งแวดล้อมกายภาพและชีวภาพ รวมทั้งระบบบริการสุขภาพ

2. ปัจจัยที่มีผลต่อสุขภาพ

สุขภาพของมนุษย์มีความสัมพันธ์เชิงพลวัตกับปัจจัยต่าง ๆ ทั้งปัจเจกบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสภาพแวดล้อมอื่น ๆ ทั้งทางสังคม กายภาพ ชีวภาพ รวมทั้งระบบบริการสุขภาพ ดังนั้น การดำเนินกิจกรรมใด ๆ ของรัฐ ท้องถิ่นและเอกชนที่มีผลกระทบต่อปัจเจกบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสภาพแวดล้อมอื่น ๆ ทั้งทางสังคม กายภาพ ชีวภาพ ย่อมส่งผลกระทบต่อทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อสุขภาพของมนุษย์ (เกษม วัฒนชัยและคณะ, 2544, หน้า 2) ปัจจัยที่มีผลต่อสุขภาพ

(health determinants) จึงเป็นการระบุปัจจัยและความสัมพันธ์ของปัจจัยต่าง ๆ ที่กำหนดหรือมีผลกระทบต่อสุขภาพของมนุษย์ เมื่อมีเหตุหนึ่งเหตุใดหรือการกระทำใดที่มีผลทำให้ปัจจัยที่มีผลต่อสุขภาพของประชาชนเปลี่ยนแปลงไป ย่อมมีผลให้สุขภาพของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปด้วย หากการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยเหล่านั้นเป็นไปในทางที่ดี ก็จะส่งผลให้สุขภาพของประชาชนดีขึ้น แต่หากเป็นไปในทางตรงกันข้ามสุขภาพของประชาชนก็จะเสื่อมลงด้วยเช่นกัน ปัจจัยที่มีผลต่อสุขภาพจึงเป็นกรอบแนวคิดที่ช่วยให้การประเมินผลกระทบทางสุขภาพมีแนวทางที่ชัดเจน สามารถดำเนินการได้อย่างเป็นระบบและรวดเร็ว ทั้งนี้การระบุถึงปัจจัยที่มีผลต่อสุขภาพมักมีความแตกต่างกันไปตามกรอบความคิดต่าง ๆ (เคชรัตน์ สุขกำเนิดและคณะ, 2545, หน้า 46-47)

ผลกระทบทางสุขภาพ

1. ความหมายของผลกระทบทางสุขภาพ(health impact)

ผลกระทบทางสุขภาพ หมายถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างมีนัยสำคัญกับสุขภาพมนุษย์จากการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างร่วมกัน ทั้งที่ตั้งใจและไม่ตั้งใจ (เคชรัตน์ สุขกำเนิดและคณะ, 2545, หน้า 55) ผลกระทบทางสุขภาพมิได้หลายลักษณะ ได้แก่ผลกระทบทางสุขภาพในแง่บวก คือทำให้สุขภาพดีขึ้นในด้านใดด้านหนึ่งหรือหลายด้าน และแง่ลบทำให้สุขภาพเสื่อมลงในด้านใดด้านหนึ่งหรือหลายด้าน ผลกระทบทางสุขภาพอาจเป็นการแสดงออกได้ทั้งสภาพความเป็นอยู่ที่แย่งลง สภาพจิตใจที่อ่อนล้า ภาวะแปรปรวนทางจิต ปัญหาอาชญากรรม วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป โรคและความผิดปกติต่าง ๆ ไปจนถึงการเสียชีวิตก่อนวัยอันควร หรือการเสียชีวิตด้วยเหตุอันพึงหลีกเลี่ยงได้ ผลกระทบทางสุขภาพอาจเป็นได้ทั้งผลกระทบระยะสั้น ซึ่งสามารถรักษาหรือฟื้นฟูให้หายได้ในระยะเวลาอันรวดเร็ว หรือผลกระทบระยะยาว หรือผลกระทบเรื้อรัง ซึ่งไม่สามารถบำบัดหรือฟื้นฟูได้ในระยะเวลาอันสั้นหรืออาจไม่ฟื้นฟูได้เลย ผลกระทบอาจเกิดขึ้นทั้งผลกระทบทางตรง คือผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการนั้นโดยตรง เช่น ผลกระทบจากการปล่อยมลพิษทางอากาศ ผลกระทบทางอ้อมคือผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการที่การดำเนินการนั้นไปเปลี่ยนแปลงปัจจัยที่กำหนดสุขภาพหรือปัจจัยที่มีผลต่อสุขภาพ เช่น การสร้างพื้นที่สาธารณะในชุมชนทำให้ชุมชนและครอบครัวมีกิจกรรมร่วมกันมากขึ้น จึงส่งผลให้การติดยาเสพติดลดลง และผลกระทบสะสม คือ ผลกระทบที่เกิดจากการดำเนินการหลายอย่างร่วมกัน เช่น การเกิดโรคมะเร็งในเขตเมืองเนื่องจากมลภาวะจากการจราจร การขาดพื้นที่สีเขียว และการสร้างอาคารสูง และโครงสร้างพื้นฐานบดบังทิศทางการลม

2. ลักษณะของผลกระทบทางสุขภาพ แบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะคือ (เดชรัตน์ สุขกำเนิด และคณะ, 2545, หน้า 56-57)

2.1 ผลกระทบโดยตรง (direct impact) เป็นผลกระทบทางสุขภาพอันเนื่องมาจากการดำเนินการนโยบาย แผนงานหรือโครงการโดยตรง โดยมีปัจจัยอื่น ๆ มาเกี่ยวข้องน้อยมาก เช่น ผลกระทบจากการปล่อยมลพิษทางอากาศ หรือผลกระทบจากความวิตกกังวลในอุบัติเหตุที่อาจเกิดขึ้นเนื่องจากนิคมอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ผลกระทบลักษณะนี้ง่ายต่อการวิเคราะห์ในเชิงปริมาณ และการติดตามเฝ้าระวัง

2.2 ผลกระทบโดยอ้อม (indirect impact) เป็นผลกระทบที่มีได้เกิดขึ้นกับสุขภาพโดยตรง แต่เกิดขึ้นเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยที่มีผลต่อสุขภาพหลายตัวร่วมกัน จนมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสุขภาพในที่สุด เช่น ผลกระทบต่อสุขภาพกายอันเนื่องมาจากความวิตกกังวลเกี่ยวกับการดำรงชีวิตภายหลังจากทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมลงจากการดำเนินโครงการหรือผลกระทบที่ทำให้สุขภาพจิตดีขึ้น อันเนื่องมาจากการจ้างงานที่เพิ่มขึ้น ตลอดจนความภูมิใจในความสามารถในการพึ่งตนเอง ซึ่งเป็นผลมาจากการดำเนินการโครงการ การประเมินผลกระทบโดยอ้อมค่อนข้างยากในการวิเคราะห์ในเชิงปริมาณ เนื่องจากมีปัจจัยประกอบมากจึงต้องวิเคราะห์ในเชิงคุณภาพ เช่น การสังเกตโดยตรง กรณีศึกษา เพื่ออธิบายถึงความสัมพันธ์ของปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อสุขภาพ

2.3 ผลกระทบสะสม (cumulative impact) เป็นผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมที่สะสมจากการดำเนินนโยบาย แผนงาน และโครงการต่าง ๆ ในพื้นที่เดียวกัน หรือในกลุ่มประชากรเดียวกัน ซึ่งบางครั้งผลกระทบรุนแรงกว่าที่คาดการณ์ไว้ ในการประเมินผลกระทบทางสุขภาพในแต่ละโครงการ การประเมินผลกระทบสะสมจึงจำเป็นต้องมีความรู้ ความเข้าใจในข้อมูลพื้นฐานรวมถึงสภาพแวดล้อม และโครงสร้างทางเศรษฐกิจสังคมของพื้นที่หรือประชากรแต่ละกลุ่มเป็นอย่างดี และสามารถมองทะลุไปสู่ความเปลี่ยนแปลงที่น่าจะเกิดขึ้น รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงแม้จะนอกเหนือโครงการนั้น

3. ระดับการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ แบ่งออกได้ 4 ระดับ ได้แก่ (เดชรัตน์ สุขกำเนิดและคณะ, 2545, หน้า 57-59)

3.1 ผลกระทบในระดับปัจเจกบุคคล ผลกระทบที่มีต่อบุคคลหรือสถานะภาพของแต่ละบุคคล การประเมินผลกระทบในระดับนี้ง่ายต่อการเก็บรวบรวมข้อมูลและทำให้เข้าใจถึงผลกระทบที่แตกต่างกันในหมู่สมาชิกของแต่ละครัวเรือน เช่น ผลกระทบที่มีต่อการเจ็บป่วยทางกายและจิต ซึ่งเด็กหรือผู้สูงอายุอาจได้รับผลกระทบมากกว่าผู้อื่น ผลกระทบในระดับบุคคล

จะไม่ครอบคลุมถึงผลกระทบทางสุขภาพในขอบเขตที่กว้างพอ เพราะขาดการมองในความสัมพันธ์ในระดับโครงสร้าง

3.2 ผลกระทบในระดับครอบครัว เช่น ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวซึ่งจะทำให้ผู้ประเมินเห็นถึงขีดความสามารถในการรับมือกับปัญหาในระดับครอบครัว ซึ่งมักจะเกิดขึ้นเนื่องจากการระดมหาทรัพยากร และการหาทางออกร่วมกันของสมาชิกในครัวเรือน ในทางตรงข้ามการประเมินอาจจะพบปัญหาความล้มเหลวในการรับมือกับปัญหาดังกล่าวจนเกิดเป็นปัญหาในครอบครัวหรือขยายปัญหาสู่ชุมชน การประเมินผลกระทบในระดับนี้จึงเป็นการศึกษาในระดับที่เป็นจุดเชื่อมต่อสำคัญกับสถาบันทางสังคมที่ใหญ่ขึ้นกว่านั้น เช่น ชุมชน หรือองค์กรของรัฐ ทั้งในระยะสั้น และระยะยาว

3.3 ผลกระทบในระดับชุมชน เป็นผลกระทบต่อความสามารถในการจัดการสร้างเสริมสุขภาพในชุมชนทำให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของความร่วมมือในการสร้างเสริมสุขภาพของสมาชิกในชุมชนจากการดำเนินนโยบาย แผนงาน หรือโครงการ เช่น ความร่วมมือในชุมชน

3.4 ผลกระทบในระดับสาธารณะ เป็นการคุกคามสุขภาพในระดับกว้างไม่จำกัดเฉพาะกลุ่มประชากรที่ได้รับผลกระทบโดยตรง เช่น การเกิดอุบัติเหตุจากการขนส่ง หรือผลกระทบที่มีต่อทัศนนะของสาธารณะในแง่ของความสำคัญของสุขภาพ เช่น การมองเห็นทางเลือกในการสร้างเสริมสุขภาพที่แตกต่างไปจากเดิม รวมถึงทัศนนะที่มีต่อความเสี่ยงของแต่ละกลุ่มประชากร และภาพรวมที่เปลี่ยนแปลงไปอันเนื่องมาจากแผนงานโครงการนั้น การประเมินในระดับนี้แม้จะยาก แต่มีความสำคัญในการสร้างนโยบาย และการเรียนรู้ร่วมกันของสังคม

จากผลกระทบที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าผลกระทบทางสุขภาพมีหลายลักษณะ ทั้งผลกระทบโดยตรง ผลกระทบโดยอ้อม และผลกระทบสะสม นอกจากนี้ยังแบ่งระดับของผลกระทบออกเป็นระดับปัจเจกบุคคล ระดับครอบครัว ระดับชุมชน และระดับสาธารณะดังนั้นในการศึกษาผลกระทบทางสุขภาพจึงควรมีการศึกษาในทุกระดับที่เชื่อมโยงกัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ดี และชัดเจนในแง่ผลกระทบที่เกิดขึ้น

การประเมินผลกระทบทางสุขภาพ

1. ความหมายของการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ

การประเมินผลกระทบทางสุขภาพ(health impact assessment :HIA) หมายถึงการประมาณการหรือคาดการณ์ผลกระทบของการกระทำใด ๆ ทั้งระดับโครงการ ระดับแผนงาน หรือระดับนโยบาย และครอบคลุมถึงผลกระทบทางสุขภาพในทุกมิติและทุกระดับ ซึ่งมีผลต่อสุขภาพของประชากรกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง (เกษม วัฒนชัย และคณะ, 2544, หน้า 5)

การประเมินผลกระทบทางสุขภาพ หมายถึงกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในสังคม โดยมีการประยุกต์ใช้แนวทางและเครื่องมือที่หลากหลายในการระบุคาดการณ์และพิจารณาผลกระทบทางสุขภาพที่อาจเกิดขึ้นหรือเกิดขึ้นแล้วกับประชาชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง จากการดำเนินนโยบาย แผนงาน โครงการ หรือกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อเป็นการสนับสนุนกระบวนการตัดสินใจอันเป็นประโยชน์ในการสร้างเสริมและคุ้มครองสุขภาพของสาธารณะ (เดชรัต สุขกำเนิด, 2545, หน้า 24)

ดังนั้น การประเมินผลกระทบทางสุขภาพ หมายถึงกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของประชาชนในการคาดการณ์ และพิจารณาผลกระทบของการกระทำใด ๆ การกระทำหนึ่ง ที่อาจเกิดขึ้นหรือเกิดขึ้นแล้ว กับประชาชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งจากการดำเนินนโยบาย แผนงาน หรือกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งครอบคลุมถึงผลกระทบทางสุขภาพในด้านกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ

2. ความมุ่งหมายของการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ

การประเมินผลกระทบทางสุขภาพมีความมุ่งหมายเพื่อ (เดชรัต สุขกำเนิด, 2545, หน้า 1-3 ถึง 1-4)

2.1 กระตุ้นให้ผู้ตัดสินใจหรือผู้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเห็นคุณค่าในการสร้างเสริมและคุ้มครองสุขภาพของประชาชน

2.2 นำเสนอข้อมูลหรือหลักฐานอย่างเป็นระบบและน่าเชื่อถือ เพื่อสนับสนุนการตัดสินใจที่จะเป็นประโยชน์แก่ประชาชน

2.3 เสนอทางเลือกและข้อเสนอแนะในการดำเนินงาน เพื่อประโยชน์ของประชาชนในการสร้างเสริมสุขภาพ และลดภัยคุกคาม หรือปัจจัยเสี่ยงต่อสุขภาพ

2.4 ระดมศักยภาพและทรัพยากรในชุมชนร่วมกับภาคส่วนอื่น ๆ เพื่อการสร้างเสริมและคุ้มครองสุขภาพของประชาชน

2.5 คุ้มครองสิทธิ ขั้นพื้นฐาน และ ศักดิ์ศรี ความเป็นมนุษย์ของชุมชน

2.6 ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน สนับสนุนให้เกิดความโปร่งใส และความพร้อมรับผิชอบจากกระบวนการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ และผลกระทบต่อสาธารณะ

3. ขั้นตอนในการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ

ขั้นตอนในการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ 6 ขั้นตอน ได้แก่ (เศรษฐ สุวกำเนิด และคณะ, 2545, หน้า 62 -64)

3.1 ขั้นตอนการกลั่นกรองข้อเสนอนโยบาย แผนงานหรือโครงการ (screening) เป็นการดำเนินการเพื่อพิจารณาว่านโยบาย แผนงานหรือโครงการมีความจำเป็นหรือมีความเหมาะสมในการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ โดยพิจารณาถึงโอกาส ความเป็นไปได้ และความเหมาะสมในการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ เพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนในเชิงนโยบายหรือการตัดสินใจในโครงการนั้น รวมถึงการระบุขนาดของการดำเนินการประเมินผลกระทบทางสุขภาพว่าจะดำเนินการในรูปแบบไหน เช่น แบบเร่งด่วน แบบรอบด้าน หรือแบบระดับกลางที่เหมาะสมในการผลักดันนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพให้เหมาะสมกับทรัพยากร และเวลาที่มีอยู่

3.2 ขั้นตอนการกำหนดขอบเขตและแนวทางการประเมินผลกระทบโดยสาธารณะ (public scoping) เป็นขั้นตอนการพิจารณาร่วมกันถึงขอบเขต ประเด็น ทางเลือกในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนา และแนวทางในการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากกิจกรรมพัฒนานั้น โดยเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้แสดงให้เห็นถึงหลักฐาน ข้อมูล ข้อเท็จจริง ข้อคิดเห็น ทางเลือกในการดำเนินการ และข้อห่วงใยอย่างเต็มที่เพื่อให้การประเมินผลกระทบทางสุขภาพแต่ละครั้งสามารถประเมินถึงผลกระทบทางสุขภาพที่อาจเกิดขึ้นได้อย่างถูกต้อง ครบคลุม และสัมพันธ์กันมากที่สุด ทั้งผลกระทบทางตรง ผลกระทบทางอ้อม และผลกระทบสะสม ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นกับประชากรส่วนใหญ่หรือเกิดขึ้นกับประชากรกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเป็นการเฉพาะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นกับกลุ่มเสี่ยงและกลุ่มผู้ด้อยโอกาส

3.3 ขั้นตอนการวิเคราะห์ (analysis) และร่างรายงานการประเมินผลกระทบ (reporting) หรือขั้นการประเมิน (appraisal) เป็นขั้นตอนในการวิเคราะห์ ประเมินการณ และคาดการณ์ถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นตามขอบเขต ประเด็น และแนวทางที่ได้วางไว้ โดยใช้วิธีการประเมินหลาย ๆ วิธี เพื่อให้ผลลัพธ์สุดท้ายหรือรายงานการประเมินผลกระทบที่ถูกต้องและเชื่อมโยงเป็นองค์รวม และพร้อมที่จะรับการพิจารณาร่างรายงานโดยสาธารณะ

3.4 ขั้นตอนการทบทวนร่างรายงานโดยสาธารณะ (public review) เป็นการรับฟังความคิดเห็นของสาธารณะที่มีต่อร่างรายงานที่จัดทำขึ้น โดยการทบทวนร่างรายงานโดยสาธารณะจะต้องจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง มีการให้ข้อมูลในรูปแบบที่เหมาะสม และเวลา

ที่พอเพียงต่อการทบทวนร่างรายงาน เพื่อให้รายงานและการตัดสินใจที่จะมีขึ้นเป็นไปอย่างสมบูรณ์ เป็นธรรม และชอบธรรมมากที่สุด ทั้งนี้การทบทวนร่างรายงานโดยสาธารณะอาจนำไปสู่การแก้ไข ปรับปรุงในขั้นตอนของการวิเคราะห์และการร่างรายงาน หรือในบางกรณีอาจต้องย้อนกลับไป ปรับปรุงในขั้นตอนของการกำหนดขอบเขต และแนวทางการประเมินผลกระทบโดยสาธารณะ

3.5 ขั้นตอนการมีบทบาทในกระบวนการตัดสินใจ (influencing) เป็นขั้นตอนหลังจาก การรับฟังความคิดเห็นและการทบทวนร่างรายงานแล้ว โดยสถาบันหรือผู้ที่ทำการประเมิน ผลกระทบทางสุขภาพ จำเป็นต้องพยายามให้รายงานการประเมินผลกระทบทางสุขภาพเข้าไป มีส่วนร่วม หรือมีบทบาทในการตัดสินใจโดยผู้เกี่ยวข้องต่าง ๆ ให้มากที่สุด โดยมุ่งหวังให้ การตัดสินใจที่จะเกิดขึ้นคำนึงถึงผลกระทบทางสุขภาพที่คาดการณ์ไว้ ทางเลือกมาตรการ ลดผลกระทบที่เสนอแนะ ความสามารถในการรับมือกับบุคคลต่าง ๆ อย่างจริงจัง ทั้งนี้ โดยการดำเนินการผ่านกระบวนการสร้างการยอมรับในทางวิชาการ การสร้างความตระหนักใน สังคม และการสร้างแรงผลักดันในทางเมืองตามลำดับ ในทางปฏิบัติแล้วบทบาทในกระบวนการ ตัดสินใจ ต้องดำเนินตั้งแต่กระบวนการถ่วงถ่วง และขั้นตอนการกำหนดขอบเขต แนวทาง ที่เป็นที่ยอมรับต่อการตัดสินใจของฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องให้มากที่สุด

3.6 ขั้นตอนการติดตามเฝ้าระวังและการประเมินผล (monitoring and evaluation) เป็นการติดตามว่าผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้มีการดำเนินการตามข้อเสนอจากการประเมินผลกระทบ ทางสุขภาพที่จัดทำขึ้นหรือไม่ เพราะอะไร และจำเป็นที่จะต้องจัดระบบการเฝ้าระวัง เพื่อติดตาม ดูผลกระทบทางสุขภาพที่อาจจะเกิดขึ้น ทั้งที่ได้คาดการณ์ไว้แล้วและไม่ได้คาดการณ์ไว้ อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สามารถดำเนินแก้ไขและปรับปรุงการดำเนินกิจกรรมการพัฒนา ได้อย่างทันทั่วถึง รวมถึงควรมีการประเมินผลเป็นระยะตามเวลาที่เหมาะสม

4. กรอบแนวคิดในการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ

ในการกำหนดขอบเขตและแนวทางการประเมินผลกระทบทางสุขภาพนั้น สามารถที่จะ ประเมินโดยพิจารณาถึงปัจจัยที่กำหนดสุขภาพปัจจัยใด ที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพจากการดำเนิน แผนงาน โครงการ หรือกิจกรรมต่างๆ ทั้งด้านบวกและด้านลบ ในการจำแนกและจัดกลุ่มปัจจัยที่ กำหนดสุขภาพมีความแตกต่างกัน

4.1 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการประเมินผลกระทบทางสุขภาพของประเทศแคนาดา ได้กำหนดปัจจัยที่กำหนดสุขภาพ(Determinants of health) เพื่อใช้ในการประเมินผลกระทบ ทางสุขภาพ โดยแยกออกเป็น 9 ปัจจัย ได้แก่ (Minister of Public Works and Government Services Canada,1999, p.1-2)

- 4.1.1 การศึกษา (Education)
  - 4.1.2 การมีงานทำและสภาพการทำงาน (Employment and working conditions)
  - 4.1.3 รายได้และสถานะทางสังคม (Income and Social Status)
  - 4.1.4 พฤติกรรมสุขภาพและทักษะชีวิต(Personal health practices and coping skills)
  - 4.1.5 บริการสุขภาพ (Health services)
  - 4.1.6 ปัจจัยทางชีวภาพและพันธุกรรม (Biology and genetic endowment)
  - 4.1.7 การพัฒนาการในวัยเด็ก (healthy child development)
  - 4.1.8 สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Physical environment)
  - 4.1.9 เครือข่ายการช่วยเหลือทางสังคม (Social support networks)
- 4.2 ปัจจัยที่กำหนดสุขภาพของประเทศอังกฤษ ได้กำหนดปัจจัยที่กำหนดสุขภาพเพื่อใช้ในการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ แบ่งออกเป็น 5 ระดับ (เดชรัต สุขกำเนิดและคณะ, 2545, หน้า 2-7 ถึง 2-8) คือ
- 4.2.1 ปัจจัยที่อยู่ในตัวมนุษย์หรือคุณลักษณะประจำตัว เช่น อายุ เพศ และพันธุกรรม
  - 4.2.2 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมส่วนบุคคลของมนุษย์ เช่น พฤติกรรมการบริโภค พฤติกรรมการเดินทาง พฤติกรรมการพักผ่อน
  - 4.2.3 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายทางสังคมหรือเครือข่ายในชุมชน เช่น ความสัมพันธ์ภายในชุมชน วัฒนธรรม ประเพณี ความเข้มแข็งของชุมชน
  - 4.2.4 เจือใจในการดำเนินชีวิตและเจือใจในการทำงาน เช่น การผลิตอาหารและผลผลิตการเกษตร สภาพที่อยู่อาศัย การศึกษา สิ่งแวดล้อมในการทำงาน การว่างงาน การจัดหา น้ำสะอาดและสุขภาพิบาล การบริการทางสุขภาพ
  - 4.2.5 เจือใจโดยรวมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งเกี่ยวพันกับนโยบายสาธารณะในระดับภูมิภาค ระดับชาติ และระดับนานาชาติ
- 4.3 Merseyside Health Impsct Assessment steering group (2001, p.11) ได้กำหนดปัจจัยที่กำหนดสุขภาพ ซึ่งประกอบด้วย 6 ปัจจัย ดังนี้
- 4.3.1 ปัจจัยทางชีวภาพ (Biological factors) เช่น อายุ เพศ พันธุกรรม
  - 4.3.2 วิถีชีวิตและสภาพของบุคคลหรือครอบครัว (Personal or family circumstance and lifestyle) เช่น โครงสร้างของครอบครัว ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้

การมีงานทำ พฤติกรรมเสี่ยงทางสุขภาพ การบริโภคอาหาร การสูบบุหรี่ การดื่มสุราและการออกกำลังกาย

4.3.3 สิ่งแวดล้อมทางสังคม (Social environment) เช่น ประเพณี วัฒนธรรม การช่วยเหลือทางสังคม และการมีส่วนร่วมทางสังคม

4.4.4 สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Physical environment) เช่น อากาศ น้ำ สภาพที่อยู่อาศัย สภาพการทำงาน ความปลอดภัย เสียง ขยะ การกำจัดของเสีย เป็นต้น

4.4.5 บริการสาธารณะ(Public services)

4.4.6 นโยบายสาธารณะ(Public policy) เช่น นโยบายด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม สุขภาพ ทั้งนโยบายระดับท้องถิ่น และระดับประเทศ

4.4 ปัจจัยที่กำหนดสุขภาพด้านสังคมของไอร์แลนด์ (The institute of Public Health in Ireland, 2001, p.11) ได้แก่ สภาพทางสังคม และเศรษฐกิจ ซึ่งสิ่งที่สำคัญที่สุดที่มีผลต่อสุขภาพ คือนโยบายสาธารณะทั้งส่วนของภาครัฐบาล และการส่งเสริมสุขภาพในการทำงาน

4.5 ปัจจัยที่กำหนดสุขภาพของ Aylesbury Plus New Deal for Communities-rapid health impact assessment-Ruth Barnes (Erica Ison,2000, p.79-89) ประกอบด้วย

4.5.1 ปัจจัยทางชีวภาพ (Biological factors)

4.5.2 วิถีชีวิตและสภาพของบุคคลหรือครอบครัว (Personal or family circumstance and lifestyle)

4.5.3 สิ่งแวดล้อมทางสังคม (Social environment)

4.5.4 สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Physical environment)

4.5.5 บริการสาธารณะ (Public services) และนโยบายสาธารณะ (Public policy)

4.6 ลือชา วรรัตน์ (2545, หน้า 24-29) ได้นำเสนอปัจจัยที่มีผลต่อสุขภาพดังนี้

4.6.1 ปัจจัยทางชีวภาพ ได้แก่ ปัจจัยที่เป็นอยู่โดยธรรมชาติไม่อาจยับยั้งหรือเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ เช่นความเป็นหญิง หรือเป็นชาย ความเป็นเด็กหรือความเป็นคนชรา ซึ่งจะมีโรคหรือความเจ็บป่วยที่แตกต่างกัน

4.6.2 ปัจจัยทางบริการสาธารณสุขและบริการทางแพทย์ ความรู้ และวิชาการทางการแพทย์ใหม่ ๆ การคิดค้นยาเวชภัณฑ์ วัคซีน และเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ชนิดใหม่ ๆ ช่วยให้รู้สภาวะต่าง ๆ ของร่างกายในยามปกติ และยามเจ็บป่วยหรือไม่ปกติมากขึ้น

4.6.3 ปัจจัยด้านพฤติกรรมและวิถีชีวิตของคน การประพฤติปฏิบัติของคนมีความแตกต่างกันในแต่ละเชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม ภาษา ตลอดจนระบบความคิดความเชื่อ ระบบการศึกษา ระบบการเมือง ระบบเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เหล่านี้เป็นแรงจูงใจ

แรงกระตุ้น แรงผลักดัน หรือแรงขัดขวาง ให้ตัดสินใจประพฤติปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติในเรื่องใด ๆ อันเรียกว่าเป็นพฤติกรรมของคน ๆ นั้น และเมื่อปฏิบัติจนเป็นปกติวิสัยต่อเนื่องสม่ำเสมอไม่ว่าจะอยู่ในสภาวะแวดล้อมใด ๆ กลายเป็นสิ่งที่เรียกว่าวิถีชีวิต

4.6.4 ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม วิชาการด้านสิ่งแวดล้อมและวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม (ecology and environmental sciences) ได้จำแนกประเภทของสิ่งแวดล้อมไว้สองประเภท คือ สิ่งแวดล้อมที่มีชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต สิ่งแวดล้อมที่มีชีวิต เช่น มนุษย์ สัตว์ พืช เป็นต้น สิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต เช่น พื้นดิน ภูเขา พื้นน้ำ ลมธาร แม่น้ำ ทะเลสาบ อากาศ บ้านเรือน ถนน สิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ รถยนต์พาหนะอื่น ๆ อากาศ และก๊าซต่าง ๆ ความร้อน แสงสว่าง เสียง กลิ่น การจราจร ขยะ น้ำเสีย เป็นต้น นอกจากนี้ยังแบ่งสิ่งแวดล้อมออกเป็นสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ คือ สิ่งแวดล้อมที่สัมผัสได้ด้วยตาหรือประสาทสัมผัสอื่น ๆ สิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ ผู้คน ค่านิยม ความเชื่อ ภาษา ศาสนา วัฒนธรรม จิตวิญญาณ พฤติกรรม และวิถีชีวิตของผู้ที่อยู่รอบรอบคนและสิ่งที่เป็นนามธรรมอื่น ๆ ตลอดจนการเมือง สถานะทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ องค์การอนามัยโลกได้เสนอประเด็นสุขภาพและสิ่งแวดล้อมว่า สุขภาพเป็นผลเกี่ยวพันระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทั้งหมดทั้งทางกายภาพ และทางสังคม (บุญต่วน แก้วปิ่นตา, 2545, หน้า 10)

4.7 ชูชัย สุภวงค์ สมศักดิ์ หุณหรัศมี และยวดี คาดการณ์ไกล (2539, หน้า i - iii) ได้สรุปเหตุปัจจัยที่มีผลกระทบต่อสุขภาพในประเทศไทยไว้ดังนี้

4.7.1 ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจมีผลกระทบต่อทั้งด้านบวกและด้านลบต่อสุขภาพ เช่น ผลกระทบด้านบวกทำให้ประชาชนมีรายได้ มีการศึกษาสูง ส่งผลต่อการซื้อบริการทางการแพทย์เพิ่มขึ้นและมีความรู้ความสนใจในการดูแลสุขภาพมากขึ้น เป็นต้น ผลกระทบด้านลบ คือการขยายตัวของเศรษฐกิจที่กระจุกตัวอยู่ในเขตเมือง ทำให้มีโรงงานอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นก่อให้เกิดมลภาวะที่มีผลกระทบต่อสุขภาพ มีการเคลื่อนย้ายแรงงานจากชนบทสู่เมือง เกิดชุมชนแออัด มีผลเสียต่อสุขภาพ เป็นต้น

4.7.2 ปัจจัยด้านประชากร ครอบครัวและชุมชน การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของประชากรมีผลกระทบต่อปัญหาทางสังคม และสาธารณสุข เช่น การเพิ่มขึ้นของกลุ่มวัยทำงาน ส่งผลกระทบต่ออัตราการเกิดโรคที่เกี่ยวข้องกับเพศสัมพันธ์ และโรคที่เกิดจากการประกอบอาชีพ การเพิ่มขึ้นของประชาชนผู้สูงอายุ ส่งผลกระทบต่อแบบแผนการเกิดโรคเรื้อรัง เป็นต้น

4.7.3 ปัจจัยด้านการศึกษาของประชากร ประชากรวัยแรงงานร้อยละ 76 มีการศึกษาเพียงระดับประถมศึกษาหรือต่ำกว่า ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งที่มีผลให้คนงานไม่สามารถดูแลสุขภาพและปกป้องคุ้มครองตนเองจากการทำงาน ทำให้การบาดเจ็บจากการทำงานเพิ่มขึ้นอย่างมาก

4.7.4 ปัจจัยด้านระบบสาธารณสุข ยังคงมีความไม่เท่าเทียมกันของการเข้าถึงบริการ คุณภาพของบริการ โดยเฉพาะความพึงพอใจของระบบบริการ รวมทั้งการขยายตัวของสถานบริการเอกชน นำไปสู่ความขัดแย้งในเรื่องราคาค่าบริการ คุณภาพบริการและการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ราคาแพงอย่างไม่เหมาะสม

4.7.5 ปัจจัยด้านระบบการเมืองไทย ระบบการเมืองไทยนักการเมืองมักจะเป็นผู้ที่มีอิทธิพลหรือนายทุนมีการคอร์รัปชันกันมาก ประชาชนยังไม่มีส่วนร่วมในการบริหารอย่างแท้จริง สถานการณ์ดังกล่าวส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เนื่องจากระบบการเมืองเป็นระบบการตัดสินใจสำคัญในการกำหนดนโยบาย กำหนดแผนการพัฒนาประเทศ กำหนดงบประมาณ

4.7.6 ปัจจัยด้านพฤติกรรม พฤติกรรมในการสูบบุหรี่ของคนไทย จำนวน 10.4 ล้านคน มีผลทำให้ผู้เสียชีวิตจากโรคอันเนื่องมาจากการสูบบุหรี่ปีละ 42,000 คน พฤติกรรมในการดื่มสุรานำไปสู่การเกิดอุบัติเหตุจราจร พฤติกรรมทางเพศที่สำส่อนทำให้มีผู้ติดเชื้อเอชไอวี ทำให้ประเทศต้องสูญเสียค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลและสูญเสียทรัพยากรมนุษย์ที่อยู่ในวัยแรงงาน

4.7.7 ปัจจัยด้านพันธุกรรม ที่เป็นปัญหาสำคัญคือโรคธาลัสซีเมีย พบประมาณ 500,000-600,000 ราย ซึ่งต้องเสียค่าใช้จ่ายปีละ 5,000-6,000 ล้านบาท ซึ่งไม่เพียงแต่เสียค่าใช้จ่ายในการแพทย์และมีผลกระทบต่อสุขภาพเท่านั้น ยังมีผลต่อคุณภาพของทรัพยากรมนุษย์อีกด้วย

จะเห็นว่าในการกำหนดปัจจัยที่มีกำหนดสุขภาพ (Determinants of health) ของแต่ละพื้นที่แต่ละชุมชนจะมีความแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับมุมมอง หรือสถานการณ์ของพื้นที่หรือชุมชนนั้นๆ

โครงการก่อสร้างเชื่อมกันตลิ่งกว๊านพะเยา

1. ลักษณะของโครงการ

เป็นเขื่อนคอนกรีตเสริมเหล็ก ความยาวเขื่อน 818.00 เมตร บริเวณเขื่อนประกอบด้วยเลนรถจักรยาน กว้าง 3.00 เมตร ขาวตลอดแนวเขื่อน 2) ทางเดินเท้ากว้าง 5.00 เมตร ขาวตลอดแนวเขื่อน 3) ทางลาดเชื่อมระหว่างเลนรถจักรยานกับทางเดินเท้ากว้าง 2 เมตร ขาวตลอดแนวเขื่อน 4) บริเวณปลูกหญ้าและบันไดทำน้ำ กว้าง 9.00 เมตร มีบันได 5 แห่ง แต่ละแห่งมีทางลงทำน้ำกว้าง 30.00 เมตร

2. วัตถุประสงค์ของโครงการ

โครงการก่อสร้างเชื่อมกันตลิ่งกว๊านพะเยามีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อป้องกันชีวิตและทรัพย์สินของทางราชการและผู้มาใช้บริการ เนื่องจากเขื่อนเดิมชำรุดก่อสร้างมาหลายปี 2) เพื่อจัดภูมิทัศน์ให้ดีขึ้น โดยก่อสร้างทางเดินเท้าและทางจักรยานเพิ่มเติม 3) เพื่อส่งเสริมด้านนันทนาการและกีฬา 4) เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว 5) เพื่อส่งเสริมประเพณีพื้นบ้าน เช่น ลอยกระทง แข่งเรือสงกรานต์

3. ผลกระทบจากการก่อสร้างเชื่อมกันตลิ่งกว๊านพะเยา

3.1. ผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพ (สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดพะเยา, 2546)

3.1.1 ถนนชายกว๊านเดิมมีความกว้าง 10.25 เมตรมีไหล่ทางด้านตลิ่งกว๊านพะเยากว้างประมาณ 2.00 เมตร และมีทางเท้ายกระดับด้านสวนสมเด็จพระย่า กว้าง 2.00 เมตร เมื่อก่อสร้างเชื่อมกันตลิ่งแล้วความกว้างของถนนลดลงเหลือ 9.00 เมตร และไม่มีไหล่ทาง

3.1.2 มีการขยายพื้นที่เข้าไปในกว๊านตั้งแต่ถนนชายกว๊านจนถึงด้านหน้าอนุสาวรีย์พ่อขุนงำเมืองริมกว๊านพะเยา โดยเชื่อมกันตลิ่งกว๊านพะเยากว้าง 10.00 เมตร ยาว 818.00 เมตร

3.2. ผลกระทบทางสุขภาพ

3.2.1 ผลกระทบทางสุขภาพทางกาย จากการศึกษาของสว่างวิทย์ สุทรหลวง (2538, หน้า 89) เรื่องทัศนคติของประชาชนที่มีต่อแผนพัฒนากว๊านพะเยา โดยเฉพาะในประเด็นการปรับปรุงภูมิทัศน์ของกว๊านพะเยาพบว่าการพัฒนาปรับปรุงถนนชายกว๊านทำให้การจราจรคล่องตัวก่อให้เกิดความสวยงาม เป็นระเบียบเรียบร้อย ปลอดภัยต่อการใช้รถใช้ถนน และการศึกษาของบริษัทแอสตีคอนคอร์ปอเรชั่นจำกัด (2542, หน้า 4,15) เรื่องการศึกษาความเหมาะสมและออกแบบเบื้องต้นและศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากการพัฒนากว๊านพะเยา อำเภอเมืองจังหวัดพะเยาพบว่า การปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ทำให้มีสถานที่เพื่อการพักผ่อนและออกกำลังกาย

และกำไลทอง ปิ่นนำ(2543, หน้า 50) ได้ศึกษาผลกระทบจากการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่มีต่อชุมชนในกำแพงเมืองเก่าเชียงใหม่ พบว่าการดำเนินงานของโครงการที่มีการพัฒนาและปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพจะได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนในด้านกายภาพ คือ มีการปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ให้สะอาด สวยงาม มีการจัดการระเบียบชุมชนทำให้ปัญหาขยะ น้ำเสีย และกลิ่นเหม็นลดลงซึ่งย่อมส่งผลดีต่อสุขภาพทางกาย

แต่ทั้งนี้สำหรับการศึกษาของมนัส สุวรรณ (2534, หน้า 28) เรื่องกวีานพะเยานิเวศวิทยาและศักยภาพในการพัฒนาเป็นสถานที่ท่องเที่ยว พบว่าการมีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวที่กวีานพะเยามากขึ้นจะทำให้เกิดปัญหา เช่น ความสกปรกกับตัวกวีานและบริเวณรอบ ๆ กวีานพะเยา และการศึกษาของบริษัททีมคอนซัลตติ้งเอนจิเนียร์จำกัด (2541, หน้า 4,15) เรื่องการศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและการออกแบบเบื้องต้นการปรับปรุงหนองเล็งทรายจังหวัดพะเยา พบว่าการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวหากไม่มีการควบคุมอย่างเหมาะสม โดยเฉพาะด้านการกำจัดขยะและ สิ่งปฏิกูลต่าง ๆ อาจทำให้เกิดปัญหาตามมาได้

3.2.2 ผลกระทบทางสุขภาพทางจิตใจ จากการศึกษาของมนัส สุวรรณ (2534, หน้า 28) เรื่องกวีานพะเยานิเวศวิทยาและศักยภาพในการพัฒนาเป็นสถานที่ท่องเที่ยว พบว่า สิ่งที่มีนักท่องเที่ยวประทับใจมากที่สุด คือทัศนียภาพและความงดงามตามธรรมชาติของกวีานพะเยา และการศึกษาของบุญลือ คะเชนทร์ชาติ (<http://www.seub.ksc.net/econews/feb-43/kt-090243-2.htm>, 20 เมษายน 2546) เรื่องการประเมินคุณค่าด้านสุนทรียภาพเพื่อการพัฒนาสิ่งแวดล้อมบริเวณกวีานพะเยา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา พบว่ากวีานพะเยามีลักษณะภูมิทัศน์แบบเปิดโล่ง อากาศเย็นสบายและถ่ายเทได้สะดวก ประชาชนใช้พื้นที่รอบ ๆ กวีานพะเยาเป็นจุดชมวิวและทัศนียภาพพื้นน้ำ ภูเขา รวมทั้งสถาปัตยกรรมของวัดวาอารามที่เรียงรายอยู่รอบกวีานพะเยา ซึ่งในช่วงเวลาเย็นบริเวณกวีานพะเยาจะมีทัศนียภาพสวยที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของเอื้ออิสรา หงส์หิรัญ (2544, หน้า 145) เรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการกวีานพะเยาและพื้นที่โดยรอบ พบว่ากลุ่มตัวอย่างเห็นว่ากวีานพะเยาเป็นแหล่งท่องเที่ยวและพักผ่อนหย่อนใจ การเปลี่ยนแปลงทัศนียภาพโดยรวมและพื้นที่โดยรอบของกวีานพะเยาในปัจจุบันเป็นไปในทางที่ดีขึ้น

3.2.3 ผลกระทบทางสุขภาพทางสังคม จากการศึกษาของบริษัทแอสติคอนคอร์ปอเรชั่นจำกัด (2542, หน้า 4,15) เรื่องการศึกษาความเหมาะสมและออกแบบเบื้องต้นและศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจากการพัฒนากวีานพะเยา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา พบว่าการปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์กวีานพะเยาทำให้มีลานเอนกประสงค์ไว้ใช้ในงานพิธีต่าง ๆ และยังมีส่วนช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวเกิดการหมุนเวียนของเงินในจังหวัดพะเยามากยิ่งขึ้น และการศึกษาของบริษัททีมคอนซัลตติ้งเอนจิเนียร์จำกัด (2541, หน้า 4,16) เรื่องการศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

และการออกแบบเบื้องต้นการปรับปรุงหนองเล็งทรายจังหวัดพะเยา ที่เห็นว่าโครงการในลักษณะการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวจะก่อให้เกิดการลงทุนตามมา เช่น การค้าขาย(ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก) กิจกรรมทำของที่ระลึก ซึ่งจะเป็นการเพิ่มพูนรายได้ให้แก่ประชาชน นอกจากนี้การศึกษาของสุริย์ บุญญานุพงศ์ (อ้างใน บุญบา สิทธิการ, 2544, หน้า 37) เรื่องผลกระทบจากการส่งเสริมการท่องเที่ยวกรณีศึกษาจังหวัดแม่ฮ่องสอน 2539 พบว่าประชาชนในชุมชนที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวจะมีรายได้เพิ่มขึ้น และกำไลทอง ปิ่นนำ (2543, หน้า 50) ได้ศึกษาผลกระทบจากการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่มีต่อชุมชนในกำแพงเมืองเก่าเชียงใหม่ พบว่าผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจและสังคมคือ ทำให้เกิดอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการบริการนักท่องเที่ยวและสร้างรายได้ให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น จากการขายของที่ระลึกให้กับนักท่องเที่ยว ทั้งนี้ ทรงพล หาญศิริมิชัย (2543, หน้า 9) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมจากโครงการถนนชนบทกรณีศึกษาชุมชนบ้านแก่งหลวง อำเภอลอง จังหวัดแพร่ พบว่า การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน มีผลทำให้สภาพทางสังคมและสิ่งแวดล้อมหลายอย่างของชุมชนเปลี่ยนไปทั้งทางบวกและทางลบ การเปลี่ยนแปลงในทางบวก เช่น การให้ความร่วมมือกับชุมชน และความตื่นตัวทางด้านสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงในทางลบ ได้แก่ โครงสร้างของกลุ่ม รายได้ ค่าใช้จ่ายและความเสื่อมโทรมของป่าไม้

3.2.4 ผลกระทบทางสุขภาพทางจิตวิญญาณ การที่กว๊านพะเยาเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดพะเยา เป็นสิ่งที่เชิดหน้าชูตาของจังหวัดพะเยา ประชาชนมีความผูกพัน ความรู้สึกรักและหวงแหนกว๊านพะเยา (สว่างวิทย์ สุทธหลวง, 2538, หน้า 50) ซึ่งการศึกษาของบริษัททีมคอนซัลติ้ง เอนจิเนียริ่งจำกัด (2541, หน้า 4,15) เรื่องการศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและการออกแบบเบื้องต้นการปรับปรุงหนองเล็งทราย จังหวัดพะเยา พบว่าการพัฒนาปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวโดยคงไว้ซึ่งธรรมชาติที่สวยงามก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่น และจากการศึกษาของเอื้ออิสรา หงส์หิรัญ (2544, หน้า 145) เรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการกว๊านพะเยา และพื้นที่โดยรอบ พบว่ากว๊านพะเยาเป็นความภาคภูมิใจของคนพะเยา และการเปลี่ยนแปลงด้านทัศนียภาพของกว๊านพะเยาในปัจจุบันเป็นไปในทางที่ดีขึ้น นอกจากนี้จากการศึกษาของบริษัทแอสดีคอนคอร์ปอเรชั่นจำกัด (2542, หน้า 4,15) เรื่องการศึกษาความเหมาะสมและออกแบบเบื้องต้นและศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจากการพัฒนากว๊านพะเยา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา พบว่าประชาชนและผู้นำชุมชนต้องการให้กว๊านพะเยาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวนิยมโดยพัฒนาสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น ทั้งนี้ต้องไม่เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและการทำมาหากินของประชาชน

กรอบแนวคิดในการศึกษา

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสรุปได้ว่า สุขภาพประกอบด้วยสภาวะที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย ทางจิตใจ ทางสังคม และทางจิตวิญญาณ ซึ่งมีความเกี่ยวพันเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตและปัจจัยต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ การก่อสร้างเขื่อนกันตลิ่งกว๊านพะเยาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสิ่งแวดล้อมทางกายภาพของกว๊านพะเยาซึ่งนับเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนพะเยา และมีผลกระทบทางสุขภาพทั้งด้านบวกและด้านลบ

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ศึกษาผลกระทบทางสุขภาพของการก่อสร้างเขื่อนกันตลิ่งกว๊านพะเยาที่มีผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบต่อสุขภาพกาย จิตใจ สังคมและจิตวิญญาณของประชาชนในพื้นที่ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา โดยศึกษาทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสาธารณะ และได้นำเสนอผลการศึกษาต่อสาธารณะ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved